

BEATA MAKOWSKA*

DETALE, DEKORACJE I MAŁA ARCHITEKTURA
W MIEŚCIE OSZCZĘDNYMDETAILS, DECORATIONS AND LANDSCAPE
ARCHITECTURE IN A SUSTAINABLE CITY

Streszczenie

Idea oszczędności w aspekcie działań podejmowanych w sferze architektury nie do końca sprawdziła się w przypadku ograniczenia detalu i eliminacji ornamentu zapoczątkowanych w latach dwudziestych XX w. Spowodowała ona zerwanie tradycyjnych więzi architektury z innymi dziedzinami sztuki, sprzyjające atrofii więzi społecznych. Detale i mała architektura (pomniki, fontanny itp.) są niezwykle istotną częścią budynków, ściśle powiązaną ze skalą człowieka. Są one bliskie oku, skupiają, czasem przykuwają naszą uwagę, kiedy przez jedno spojrzenie obejmujemy fragmentarycznie formę architektoniczną lub wnętrza urbanistyczne. Choć nie są elementami najistotniejszymi, umożliwiają niekiedy poprzez nieoczekiwane skojarzenie poznanie całościowego zamysłu twórcy i zrozumienie idei projektu. Różnorodność, którą mogą one wnieść do architektury, wpływa także na zmienną stymulację percepcji przestrzeni, a ich wartości artystyczne i zdolność oddziaływania na emocje może ułatwić identyfikację i zapamiętywanie form, tworzyć charakter miejsca. Detal, dekoracja i mała architektura pomagają rozpoznać związki kompozycyjne i przestrzenne struktury urbanistycznej, tworzą niezwykle istotną część determinującą jej jakość.

Słowa kluczowe: detal, dekoracja, miasto oszczędne

Abstract

The idea of economy of the activities undertaken in the field of architecture has not really proved itself as regards the tendency to reduce the number of details and eliminate ornaments which started in the 1920s. It resulted in breaking the traditional ties between architecture and other art disciplines and thus facilitated atrophy of social bonds. Details and landscape architecture (monuments, fountains etc.) are an extremely important part of buildings, tightly interlinked with the human scale. They are close to our eyes, sometimes they rivet our attention when with just one look we embrace in a fragmentary way an architectural form or an urban interior. Although they are not the most important elements, sometimes, because of an unexpected association, they help us understand the holistic intention of the author and of the project's idea. Besides, the diversity they may introduce into architecture influences the changing stimulation of space perception whilst their artistic value and ability to exert influence on emotions may facilitate identification and memorization of forms and create the character of a place. Details, decorations and landscape architecture help us recognize compositional and spatial relations of the urban structure and they are an unusually important element of this structure, determining its quality.

Keywords: detail, decoration, sustainable city

* Dr inż. arch. Beata Makowska, Zakład Rysunku Malarstwa i Rzeźby, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska.

1. Wstęp

Rozwijające się w szybkim tempie współczesne miasta muszą się uporać z wieloma problemami. Konieczne stało się godzenie sprzeczności – osobistej wolności ludzi i ich społecznej odpowiedzialności, łączenie wielokulturowości z odrębnością, społecznych wydarzeń z intymną codziennością mieszkańców [12]. Każdy mieszkaniec, bez przywilejów dla wybranych grup społecznych, powinien mieć zapewnione poczucie przynależności do lokalnej społeczności i wpływu na otaczającą rzeczywistość. Jakość przestrzeni publicznych, dostępność dóbr i usług publicznych stały się obecnie podstawą zrównoważonego rozwoju, a kultura i wyrafinowanie estetyczne najlepszą inwestycją w tej dziedzinie. Rzeźby, fontanny w parkach i na ulicach, oryginalne i ekologiczne place zabaw, bezpieczne i wygodne chodniki, rampy zapewniające dostępność wózkom, ścieżki rowerowe itp. stały się ważnym czynnikiem integrującym mieszkańców i przyciągającym do miasta przybyszów z zewnątrz. Dobrej jakości detale i mała architektura wypełniające przestrzenie publiczne mają wpływ na kształtowanie nowych wzorców cywilizacyjnych i podejmowanie działań na rzecz realizacji wszechstronnie rozumianej idei oszczędności. Formy architektoniczne powiązane z dziedzictwem kulturowym określonego regionu, a także z jego topografią [14] i zasobami naturalnymi są niezwykle ważne dla zrównoważonego rozwoju i mają ogromny wpływ na mieszkających w nich ludzi [12]. Program THERMIE Komisji Europejskiej (tzw. Zielony Witruwiusz, 1999) postuluje wprowadzenie obok triady Witruwiusza *restitutitas* – harmonijnej odbudowy ekologicznej i środowiskowego powiązania budynku z otoczeniem. Detale, dekoracje i mała architektura mogą być w tym niezwykle pomocne. Pomagają one rozpoznać, jakie związki kompozycyjne i przestrzenne zachodzą między formą i jej tłem – obiektami powstającymi w różnym czasie. Mogą być dla twórców poszukujących związków z formami historycznymi częścią inspiracji materialno-strukturalnych, wyrażających się przez elementy plastyczne – takie jak: kolor, faktura i materiał [6]. Ich ciągłość jest dowodem poszanowania miejsca z jego tradycją i kulturą, a także specyficznymi warunkami klimatycznymi i nasłonecznieniem. Powiązanie architektury z małymi elementami przestrzeni publicznej stanowi dodatkowe wartości użytkowe dla społeczności mieszkańców [1]. Przystanki autobusowe, ławki, schody, murki stają się miejscem spotkań, czasem krótkotrwałego odpoczynku w sąsiedztwie form architektonicznych i roślin typowych dla danego regionu.

Fot. 1. Plac z pomnikiem, Alée de Délos, Montpellier
(fot. B. Makowska)

Photo 1. Square with the sculpture, Alée de Délos,
Monpellier (photo B. Makowska)

Fot. 2. Plac z pomnikiem, Antigone (proj. R. Bofill),
Montpellier (fot. B. Makowska)

Photo 2. Square with the sculpture, Antigone (by R. Bofill),
Monpellier (photo B. Makowska)

2. Detale, dekoracje i rzeźby w mieście

Idea oszczędności w aspekcie działań podejmowanych w sferze architektury nie do końca sprawdziła się w przypadku ograniczenia detalu i eliminacji ornamentu zapoczątkowanych w latach dwudziestych XX w. Spowodowała ona zerwanie tradycyjnych więzi architektury z innymi dziedzinami sztuki, które w przeszłości często budziły zachwyt [8]. Pozbawiona ludzkiego wymiaru i cech indywidualnych architektura sprzyjała poczuciu wyobcowania i anonimowości, miała wpływ na atrofie więzi społecznych. Pod koniec lat trzydziestych po okresie purystycznej architektury wczesnego funkcjonalizmu pojawił się neo-humanizm, który na nowo wysunął człowieka jako najważniejszy czynnik kształtujący formy. Już sam Le Corbusier w 1929 r. zmienił swoje poglądy i stwierdził, że „architektura zaczyna się tam, gdzie kończy się maszyna” [10]. Ludzka skala i piękno na nowo okazały się równie ważne jak użyteczność i doskonałość techniczna.

Detale i dekoracje są niezwykle istotną częścią budynków, ściśle powiązaną ze skalą człowieka. Jak pisze S. Fiszer: „Dom w mieście, kamienica w pierzei ulicy czy alei nie zaistnieją – nie zatrzymają wzroku przechodnia czy turysty przejeżdżającego autobusem – bez rzemiosła, bez pracy architekta nad wypełnieniem, nad materią, nad fragmentem, anegdotą, znakiem, metaforą” [2]. Detal i dekoracja są bliskie oku, skupiają, czasem przykuwają naszą uwagę, kiedy przez jedno spojrzenie obejmujemy formę fragmentarycznie. Choć nie są elementami najistotniejszymi, umożliwiają niekiedy poprzez nieoczekiwane skojarzenie, poznanie całościowego zamysłu twórcy i zrozumienie idei projektu. Niejednoznaczność, którą one wnoszą do architektury, może przyciągać uwagę, fascynować, tworzyć charakter miejsca. Różnorodność opracowania detali i ornamentyki pozwala na uzyskanie zmiennej stymulacji percepcji przestrzeni, a ich wartości artystyczne i zdolność oddziaływania na emocje może ułatwić identyfikację i zapamiętywanie form [5] i tworzyć charakter miejsca (fot. 1 i 2). Zdobnictwo wypełnia pustkę czymś, co skupia wzrok, uprzyjemnia i komplikuje nudne płaszczyzny, akcentuje nastrój przestrzeni „w taki sposób jak przyprawy i czosnek akcentują smak” [4]. Opracowanie detalu i ornamentu pozornie wydaje się drugorzędne, tworzą one jednak niezwykle istotną część struktury urbanistycznej, determinującą jej jakość. Dzięki temu przestrzeń miejska staje się przyjazna i atrakcyjna dla ludzi.

Fot. 3. Pomalowana fasada kamienicy, Place Saint Roche, Montpellier (fot. B. Makowska)

Photo 3. Painted façade of the town house, Place Saint Roche, Montpellier (photo B. Makowska)

Fot. 4. Pomalowana fasada kamienicy, Place Fr. Jaumes, Montpellier (fot. B. Makowska)

Photo 4. Painted façade of the town house, Place Fr. Jaumes, Montpellier (photo B. Makowska)

Pozbawiona detalu purystyczna architektura jest zawłaszczana przez billboardy i klonowane reklamy. Nadmiar informacji zaśmieca krajobraz miejski nie sprzyja odpoczynkowi. Pustka ścian bez okien prookuje do pokrywania ich zaprojektowanym świadomie malarstwem (fot. 3 i 4) lub bardziej lub mniej przypadkowym graffiti. Przykładem są pomalowane elewacje budynków i słupki odgraniczające plac od ruchu kołowego w Montpellier (fot. 5). Wprowadzanie czasowej małej architektury (stragany, karuzele itp.) służy oswajaniu przestrzeni, stwarza jej ludyczną oprawę dzięki czemu może stawać się bardziej rozpoznawalna i atrakcyjna dla ludzi (fot. 6). Przykładem może być Montpellier, gdzie od kilkunastu lat (podobnie jak we Florencji) stoi karuzela. Oswojona przestrzeń, dobrze poznana staje się zdaniem Yi-Fu-Tuan miejscem [1].

3. Współczesne realizacje

Idea oszczędności we współczesnych miastach jest realizowana w różnych aspektach m.in. poprzez estetykę nawiązującą do tradycji lokalnej, energooszczędne oświetlenie, elewacje zielone i nawiązujące do tradycyjnych elementów architektonicznych, ekologiczne i sprzyjające aktywności fizycznej przestrzenie publiczne z nawierzchniami wykonanymi z lokalnych materiałów i dobrej jakości detałem, małą architekturą i zielenią.

We współczesnych realizacjach istotne wydaje się łączenie współczesnego języka architektonicznego z tradycyjnymi materiałami. Oszczędność środków zapewnia użycie materiałów o niskiej energii produkcji i transportu (często występujących lub produkowanych w sąsiedztwie), a także takich które można poddać recyklingowi. Starannie dobrane nawierzchnie często wykonane z lokalnych materiałów stanowią o wysokiej jakości publicznych przestrzeni. Przykładem jest nawierzchnia placu Vågsallmenningen (Bergen, Norwegia 2006) zaprojektowana z antypoślizgowych płyt granitowych wzbogaconych trzynastoma kablami autorstwa Lassego Berntzena z cytatami z wierszy Ludwiga Holberga. Również na powierzchni placu Manukau Square (Manukau, Nowa Zelandia 2005) wprowadzono płyty o interesującej fakturze i formie z motywami dekoracyjnymi typowymi dla tego regionu (hibiskus, skała wulkaniczna) [7]. Nowatorski sposób oświetlenia przestrzeni wzbogaca je nadając im inne oblicza w dzień i w nocy. Sterowane komputerowo energooszczędne oświetlenie wykorzystujące innowacyjne materiały i formy, często prowadzone w posadzce tworzy świąteczny nastrój w mieście. Podobnie jest na Ferstplassen w Bergen (2004), gdzie wykorzystano system diod elektroluminescencyjnych i pokryte poliwęglanem kable [7].

Interesującym przykładem oszczędnych rozwiązań i technologii jest budynek biurowy *Edificio Solar XXI* w Lizbonie (Helder da Goncalvesa, Pedra Cabrito, Isabel Diniz, 2006), w którym zrezygnowano z mechanicznej klimatyzacji i wykorzystano dostępne systemy proekologiczne – kolektory słoneczne i ogniwa fotoelektryczne umieszczone na południowej elewacji. Formą i kolorystyką nawiązują one do tradycyjnych, portugalskich niebieskich elewacyjnych płytek ceramicznych zwanych *Azulejo*.

Do budynków-prekursorów inteligentnych technologii można zaliczyć Institut du Monde Arabe w Paryżu (Jean Nouvel, 1987), który okazał się jednak bardzo kosztownym w eksploatacji ze względu na konserwację i czyszczenie elewacji. Fotoelektryczne przesłony nawiązują do ornamentyki arabskiej (*mushrabija*), a ich kształt i rozmiar zmienia wysokiej technologii system kontrolowania, utrzymując stałe natężenie doświetlenia we wnętrzach obiektu.

Innym przykładem idei oszczędności są zielone elewacje stanowiące znakomitą izolację termiczną i akustyczną. W 2006 r. w sąsiedztwie wieży Eiffla w Paryżu wybudowane zostało Musée du Quai Branly (Agencja Jean Nouvel, Françoise Raynaud, Isabelle Guillauc, Didier Brault), które składa się z trzech budowli: właściwego muzeum, części administracyjnej i budynku z aborygeńskimi malowidłami (zarząd

kolekcji i księgarnia). Elewację części administracyjnej (200 m długości i 12 m wysokości) pokryto wieloma gatunkami roślin według projektu Patricka Blanca (5000 roślin, 150 różnych gatunków) [13]. Botanik z CNRS i projektant opracował specjalną technologię umożliwiającą tworzenie zielonych ścian tzw. *murs végétals*, wykonanych z metalu i warstwy PVC (1 cm). Rośliny są automatycznie odżywiane i podlewane, a ponieważ w konstrukcji zielonej ściany nie używa się ziemi, ściany są lekkie, tworzą znakomitą izolację termiczną i akustyczną, oczyszczającą również powietrze. Blanc redefiniuje rolę ściany, jego zielona elewacja ma typowe cechy ogrodów francuskich – geometryczne granice i używanie *high-tech*, które czyni realnymi nierzeczywiste pomysły.

Projektowanie w miastach elementów sprzyjających aktywności fizycznej takich jak ścieżki rowerowe, schody, rampy i pochylnie itp. jest także istotnym kierunkiem kształtowania miasta przyjaznego i ekologicznego. Tworzenie specjalnych stref pieszych wzbogaconych małą architekturą i interesującym detalem może służyć wzmocnieniu więzi międzyludzkich. Znakowitym tego przykładem są Baseny Forum w Barcelonie (2004).

Fot. 5. Montpellier (fot. B. Makowska)

Photo 5. Montpellier (photo B. Makowska)

Fot. 6. Place de la Comédie, Montpellier (fot. B. Makowska)

Photo 6. Place de la Comédie, Montpellier
(photo B. Makowska)

4. Podsumowanie

W dynamicznym XXI wieku istotne stało się ponowne zjednoczenie fizycznych struktur miasta – ich budynków, przestrzeni, ulic – z jego socjalnym, kulturalnym i ekonomicznym wymiarem życia. Pomocne w tym mogą być detale i ornamentyka współczesnych elewacji, a także mała architektura przestrzeni publicznych. Dzięki swojej różnorodności mogą stać się one źródłem zmiennych wrażeń i efektów pozytywnie oddziałujących na mieszkańców, sprzyjających nawiązywaniu kontaktów międzyludzkich i integracji społecznej w miejscach publicznych. Różnorodność formalna i materiałowa, bogactwo faktur i kolorów, ich wartości artystyczne zwiększają możliwość identyfikacji z miejscem zamieszkania i zapamiętywania form [11]. Nowa estetyka eksponująca zieleń pozwala na tworzenie przestrzeni przyjaznych, bezpiecznych i otwartych dla wszystkich mieszkańców. Wtopienie budynków w naturalny krajobraz, umożliwienie z nim kontaktu przez balkony i tarasy, a także związki architektury z konfiguracją terenu i z istniejącą na danym terenie roślinnością, sprzyjają socjalizacji i poczuciu przynależności do sąsiedztwa [9].

Literatura

- [1] Basista A., *Architektura i wartości*, Universitas, Kraków 2009, 19, 72.
- [2] Fiszer S., *Przebudowa kamienicy – „Immeuble” w centrum Paryża, avenue Hoche*, [w:] *Kamienice w krajach Europy Północnej*, Nadbałtyckie Centrum Kultury, red. M.J. Sołtysik, Gdańsk 2004, s. 572.
- [3] Gołaszewska M., *Estetyka pięciu zmysłów*, PWN, Kraków 1997, s. 47.
- [4] Gombrich E.H., [za:] Ch. Jencks, *Architektura postmodernistyczna*, Arkady, Warszawa 1987, s. 139.
- [5] Gyurkovich J., *Mieszkać w mieście*, Materiały Sesji Naukowej w Zakopanem, Wyd. PK, 2000, s. 72-73; Gyurkovich J., *Znaczenie form charakterystycznych dla kształtowania i percepcji przestrzeni*, Monografia nr 258, Wyd. PK, Kraków 1999, s. 58-59.
- [6] Kadłuczka A., *Problemy integracji architektury współczesnej z historycznym środowiskiem kulturowym*, Monografia nr 18, Kraków 1982, s. 84.
- [7] Losants A., Santos Quartino D., Vranckx B., *Krajobraz miejski. Nowe trendy, nowe inspiracje, nowe rozwiązania*, Top Mark Centre, Warszawa 2008, 65, 113, s. 224.
- [8] Makowska B., *Emblems and other decorations of the Renaissance town houses in Krakow (Poland)*, Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. *Eastern Elements in Quattrocento Architecture and Architectural Theory. Renaissance Society of America Annual Meeting*, Wenecja 2010, s. 183.
- [9] Palej A., *Londyn, Hampstead Garden Suburb. Idealne osiedle dla idealnej społeczności*, Teka Komisji Urbanistyki i Architektury PAN Oddz. Kraków, Tom XXXVIII–XXXIX (2006–2007), s. 70.
- [10] Roguska M.J., *Afirmacja, rezerwa, krytyka – postawy architektów warszawskich wobec nurtu luksusowej architektury mieszkaniowej lat trzydziestych XX wieku*, Materiały konferencyjne, Gliwice 2006, s. 87 (cytat: L. Tomaszewski, *Le Corbusier*, streszczenie artykułu D. Arkina, *Architektura i Budownictwo 1932*, s. 354).
- [11] Schneider-Skalska G., *Projektowanie zrównoważone Ralpa Erskine’a*, Teka Komisji Urbanistyki i Architektury PAN Oddz. Kraków, Tom XXXVIII–XXXIX (2006–2007), s. 93, 96.
- [12] Schneider-Skalska G., *Witruwiusz – prekursor projektowania zrównoważonego*, Czasopismo Techniczne, Wyd. Politechniki Krakowskiej, 1-A/2009, z. 7, s. 127, 131.
- [13] www.verticalgardenpatrickblanc.com
- [14] Wehle-Strzelecka S., *Związki z tradycją we współczesnych energooszczędnych rozwiązaniach architektoniczno-urbanistycznych – na przykładzie architektury słonecznej*, Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych PAN Oddz. Lublin, 2006, s. 181-183.